

ابعاد اجتماعی تجمع های شبانه مردم در جنگ دوازده رمضان

اعظم آهنگر سله بنی

۱۰ فروردین ۱۴۰۵

مقدمه

مردم ایران در راستای توسعه یافتن و استقلال سیاسی سالها تلاش کردند تا در سال ۱۳۵۷/۱۹۷۹ موفق شدند و به واسطه انقلاب اسلامی یک حکومت مردمی درست کردند.

پس از این انقلاب دست کشورهای استثمارگر از منابع انرژی و معدنی ایران کوتاه شد و حاکمیت ملی آن تثبیت شد. اما برای کشورهاییی که سالها به انتقال ذخایر دنیا به کشورشان منتفع شده بودند و برای این کار سرمایه گذاریهای نیروی انسانی و غیر انسانی انجام داده بودند این استقلال قابل هضم نبود و در نظمی که در نظریه پردازهای اجتماعی از آن به مگدانلیزه شدن جهان صورت بندی میکردند، جای نمی گرفت. لذا در مراحل مختلف تلاش کردند حاکمیت جدید ایران را تغییر دهند. کودتا، حمله عراق به ایران و قائله اقوام جدایی طلب در دهه اول انقلاب کار ساز نبود. اندیشمندان امریکایی به این نتیجه رسیدند که با نسل اول انقلاب و افرادی که دفاع مقدس را تجربه کرده اند نمی توانند این استقلال سیاسی را از بین ببرند لذا اقدام به سرمایه گذاری بر روی تغییرات فرهنگی در بلند مدت کردند تا نسلهای بعدی به صورت نرم و خزنده آماه تغییرات مورد نظر آنها شوند.

ابتدا ویدئو، بعد ماهواره و شبکه های آن، فضای مجازی و هوش مصنوعی به طور خزنده فرهنگ جامعه را تغییر داد. در لایه دوم فشارهای اقتصادی و تحریمهای فلج کننده به آن اضافه شد و در نهایت اعتراضات اقتصادی ۹۸، اعتراضات اجتماعی ۱۴۰۱، جنگ ۱۲ روزه، اعتراضات معیشتی با ترکیب شبهه کودتای پهلوی و جنگ رمضان گامهای بعدی بود و هست.

مقدمه ۲

- وقوع بحران‌های بی‌سابقه سیاسی و امنیتی در جوامع، همواره به عنوان پیشرانی برای بازتعریف مناسبات قدرت و الگوهای رفتار جمعی عمل می‌کند.
- در تاریخ هشتم اسفندماه ۱۴۰۴، با آغاز تهاجم نظامی رژیم صهیونیستی و ایالات متحده به تمامیت ارضی ایران و به دنبال آن شهادت رهبر انقلاب و جمعی از سران نظامی کشور، نظام سیاسی و ساختار اجتماعی ایران با یکی از پیچیده‌ترین و بحرانی‌ترین لحظات تاریخی خود مواجه شد.
- این واقعه نه تنها یک شوک امنیتی عظیم بود، بلکه با فعال شدن گسل‌های سیاسی داخلی و تحریک جریان‌های ضدانقلاب و هواداران پهلوی (که با اتکا به حمایت‌های صریح دونالد ترامپ و بنیامین نتانیاهو به دنبال ایجاد بی‌ثباتی و کودتا بودند) ابعاد تازه‌ای به خود گرفت در چنین شرایطی، نظریات کلاسیک جامعه‌شناسی سیاسی معمولاً پیش‌بینی می‌کنند که جامعه با نوعی «آنومی» یا فروپاشی نظم اجتماعی مواجه شود (دورکیم ۱۹۵۱). اما آنچه در کلان‌شهر تهران و به تبع آن در سراسر ایران رخ داد، پدیده‌ای متناقض با الگوهای رایج فروپاشی بود: شکل‌گیری تجمع‌های شبانه خودجوش و اشغال فضاهای عمومی توسط توده‌های مردم با هدف صیانت از امنیت ملی و هویت سیاسی کشور.

► مسئله اصلی این پژوهش، درک ماهیت، انگیزه‌ها و پیامدهای اجتماعی این کنشگری بی‌وقفه است که اکنون بیش از یک ماه از آغاز آن می‌گذرد.

► چرا و چگونه بخش بزرگی از بدنه اجتماعی، بدون فراخوان رسمی نهادهای دولتی، شب‌ها را در خیابان‌ها سپری می‌کنند؟ این تجمع‌ها فراتر از یک واکنش احساسی زودگذر، به شکلی از «زیست‌شبانه سیاسی» تبدیل شده‌اند که در آن، مرز میان فضای خصوصی و عمومی جابه‌جا شده است. به باور کاستلز (۲۰۱۲)، فضاهای عمومی در عصر شبکه‌ای، مکان‌هایی برای بازپس‌گیری قدرت توسط جامعه هستند (Castells, 2012). در تهران، خیابان دیگر نه صرفاً مسیری برای تردد، بلکه به سنگری برای بازتولید مشروعیت و مقابله با تهدید کودتا تبدیل شده است.

از منظر جامعه‌شناختی، این تجمع‌ها با مفاهیمی همچون «همبستگی مکانیکی و ارگانیک» قابل تحلیل هستند. تهاجم خارجی و تهدید داخلی (کودتا)، منجر به نوعی «انسجام بیرونی» شده که ناشی از احساس تهدید مشترک است. با این حال، تداوم این وضعیت به مدت یک ماه، نشان‌دهنده لایه‌های عمیق‌تری از پیوندهای اجتماعی است. مردم با حضور در میدان‌ها و چهارراه‌های کلیدی، نوعی «نظارت مدنی» را اعمال می‌کنند که هدف آن خنثی‌سازی تحرکات گروه‌های برانداز است. این رفتار جمعی را می‌توان در چارچوب نظریه «عرصه عمومی» هابرماس نیز بازخوانی کرد؛ با این تفاوت که این بار، عرصه عمومی نه برای گفتگو، بلکه برای «مقاومت فیزیکی و نمادین» اشغال شده است (Habermas, 1989).

یکی از ابعاد کلیدی این مسئله، مقابله با «جنگ روانی» و سناریوهای رسانه‌ای غرب است. در حالی که رسانه‌های وابسته به پهلوی و حامیان بین‌المللی آن‌ها (ترامپ و بی‌بی‌سی) با وعده تغییر رژیم و ایجاد فضای رعب، سعی در سوق دادن جامعه به سمت تسلیم داشتند، تجمع‌های شبانه تهران به مثابه یک «پاد-روایت» عمل کرد. حضور فیزیکی مردم در خیابان، سیگنالی مقتدرانه به اتاق‌های فکر دشمن صادر کرد مبنی بر اینکه سرمایه اجتماعی نظام، فراتر از نهادهای رسمی، در کف خیابان‌ها تپنده است.

با این حال، این پدیده با چالش‌ها و پرسش‌های مهمی روبروست که ضرورت این تحقیق را دوچندان می‌کند:

۱. آیا تغییر سبک زندگی سیاسی اجتماعی اتفاق افتاده است؟

۲. ترکیب‌بندی اجتماعی این تجمعات چگونه است؟

۳. وضعیت پایداری جمعیت در این تجمعات چگونه است؟

۴. آثار تقابل فضایی در این اجتماعات چه بوده است؟

روش انجام تحقیق

در این پژوهش، با تکیه بر مصاحبه‌های عمیق با شرکت‌کنندگان و مشاهدات میدانی مستقیم (Ethnography)، تلاش می‌شود تا «معنای زندگی در خیابان» در دوران گذار سیاسی کنونی صورت‌بندی شود.

➤ روش کیفی

➤ جمع‌آوری داده، مشاهده مشارکتی، مصاحبه و وقایع‌نگاری

➤ کدگذاری سه مرحله‌ای

مشاهده ۱۷ شب

مصاحبه ۲۳ نفر

روایت شکل‌گیری تجمع

در واقع در روز اول که شهادت رهبری در هاله‌ای از ابهام بود تعدادی از بچه‌های دانشگاه تهران که این نوع حمله (حمله سریع) را با هدف براندازی پیش‌بینی کرده بودند یک راه‌حل اجتماعی برای آن یافتند و کشاندن مردم کف خیابان بود. این موضوع بارها قبلاً امتحان خود را پس داده بود. به همین جهت ۱۲ میدان اصلی انتخاب شد و سعی شد ابتدا از طریق فراخوانی در فضای مجازی و پس از آن صدا و سیما مردم را فراخوانی کردند ولی هیچ امکانات و برنامه‌ای برای سازماندهی وجود نداشت.

«روز اول که تو کانالهای بله فراخوان را خواندیم رفتیم میدان هفت تیر، وقتی می‌خواستیم از خانه خارج شویم همینجوری به این فکر کردم که کمی نان و پنیر بردارم. در میدان همه مبهوت بودند و اصلاً نمی‌دانستیم قرار است چه کار کنیم. هیچ نظم و برنامه‌ریزی خاصی وجود نداشت. اصلاً نمی‌دانستیم قرار است چه کار کنیم. اذان که گفتند فکر کنم از مسجد یک موکت آوردند و نماز جماعت برپا شد. بعد هر کس از پشت ماشینش یک چیزی درآورد و به چند نفر اطرافش داد. یکی چند لقمه نان و پنیر، یکی خرما یکی فلاکس چای. اصلاً صحنه عجیبی بود. هر کس هر کاری از دستش بر می‌آمد انجام می‌داد. مغازه‌ای هم باز نبود که کسی چیزی بخرد و بخورد. یک وضعیت جنگی، همراه با ترس، مردم انگار کسی را نداشتند غیر خودشان را. انگار قرار بود خودشان به همدیگر دلداری بدهند»

سازماندهی و ادامه

► پای کار آمدن سازمانها از روز سوم:
میادین شاخص سازمان فرهنگی هنری شهرداری
محوریت مساجد و محله محور شدن
آمار میادین اکنون به ۳۵۰ میدان رسیده است.
ابتکاراتی نظیر تشکیل کانالهای اطلاع رسانی در بله و ایتا

برنامه ریزی فرهنگی

- غرفه ها و موبه‌های محصولات فرهنگی
- غرفه ها و موبه‌های مخصوص کودکان
- غرفه ها و موبه‌های چای و نوشیدندی و توزیع نذورات
- ایجاد سن و برنامه سن محور وجهه غالب است
- سخنرانی حماسی، سخنرانی تبیینی، روایت گری، شاهنامه خوانی، سرودهای حماسی، سرودهای وطن پرستی، دعوت از سلبریتیها
- شعارها بر حسب اخبار تغییر می کند. به طور مثال حتی دیشب در مورد هواپیمای آواکس هم شعار درست کرده بودند. گاهی کودکان در پیاده روی ها رهبری شعار را بر عهده دارند.
- سرودهای کودک پسند و بزرگسال پسند و بسته به تنوع سنی و ...

تفاوت فرهنگی محلات موثر بر تفاوت اجرا

► در محلات جنوب شهر مثل شهر ری تفاوت‌های زیادی هم در ترکیب جمعیت و هم در اجرای برنامه‌ها وجود دارد. در مناطق جنوبی شعارها رادیکالتر، برنامه‌ها فی البداهه‌تر و بکرتر و اصیلتر است در مناطق شمالی مثل ونک، میدان ولیعصر و ... استیج‌ها شکلیلتر، منظم‌تر، بر اساس برنامه از پیش طراحی شده و بر اساس ساعت و ...

► تلاش برای جذب مخاطب از طریق گفتگو محوری در مسیر، در تاکسی و اتوبوس و حتی در فروشگاه‌ها و اغذیه‌فروشیها

خدمات امنیتی

➤ حضور مستمر پلیس و نیروهای واکنش سریع

➤ نیروهای امدادی

➤ نیروهای آتش نشانی

ترکیب جمعیتی

- ▶ خانواده محور
- ▶ اکثراً خانمها حضور فعالی دارند
- ▶ حضور کودکان و نوجوانان بسیار پر رنگ است و اثر گذار
- ▶ سنین مختلف حضور دارند. نوزاد تا سالمندان روی ویلچر
- ▶ انواع پوشش و تیپها حضور دارند ولی وجهه غالب چهره های انقلابی است.
- ▶ رشد جمعیت با نزدیک شدن به پایان تعطیلات نوروز مشاهده می شود.

برنامه ریزی مالی

- برپایی موبیها
- جمع آوری نذورات و جذب مشارکت مالی از شرکت کنندگان:
- اطلاعیه در فضای مجازی
- دستگاه پوز
- خرید و توزیع وسایل و ... مستقیما از سوی مردم

انگیزه شرکت

- کاهش اضطراب و امیدگرفتن از دیگران
- جبران مافات ناشی از عدم حضور در میدان و کاهش احساس گناه
- حضور موثر خانمها به این انگیزه که چون در فضای جنگی نمی توانند باشند خیابان را حفظ کنند.
- جبران کم کاری فرهنگی
- تکلیف و وظیفه شرعی (واجب کفایی)
- مبعوث شدن به جای رهبری و پر کردن خلاء رهبری در میدان در مقابل سلطنت طلبان و ضد انقلاب
- ایجاد حساسیت سیاسی و رساندن صدایشان به گوش مسئولین (مثلا در مورد بحث مذاکره و عذرخواهی)
- احساس خطر از سوی ضد انقلاب و طرفداران پهلوی (پیشگیری از کودتا)

► یک نوع تغییر سبک زندگی سیاسی اتفاق افتاده است و یک بحران امنیتی توانسته الگوی زیست شبانه شهروندان تهرانی و به تبع آن سایر شهرهای کشور را دگرگون کند به طوری که آنها را از مصرف کننده فضای شهری تبدیل به تولید کننده امنیت شهری نماید.

► گرامشی در نظریه بلوک تاریخی خود می گوید بحرانهای بزرگ می تواند منجر به اتحاد طبقاتی حول محور یک «اراده ملی» شود (Gramsci, 1971). این تجمع ها صرفا محدود به قشر مذهبی و سنتی نیست بلکه اقشار مختلف با نگیزه های ملی گرایانه نیز در آن سهیم هستند. این موضوع منجر به یک نوع اتحاد ملی شده است و آگاهی طبقاتی مردم را افزایش داده است. به طوری که تا قبل از این وقتی هر اتفاقی می افتاد می گفتند «کار خودشونه» ولی حالا تغییراتی در تحلیلها و گفتارشان در خصوص وجود دشمن خارجی و عیان وجود دارد و دیگر مفهوم «توهم توطئه» تاریخ مصرفش به نظر می رسد تمام شده است.

نتایج

- ▶ در واقع در این اجتماعات «تقابل فضایی» به وجود آمده است. به طوری که اشغال فضاهای نمادین (میدان انقلاب، آزادی، و میادین محلی) ایجاد احساس امنیت روانی در شهروندان کرده و در مقابل هم ایجاد هراس در هسته های عملیاتی ضد انقلاب و طرفدار پهلوی ایجاد شده است.
- ▶ شهروند مدافع: در واقع تجمع های شبانه، پاسخی ساختاری به خلأ احتمالی ناشی از شهادت رهبری و تهدید به کودتا بوده است؛ پاسخی که از طریق بازتعریف مفهوم «شهروند-مدافع» و استفاده از ظرفیت های محله محور، توانسته است توازن قوا را به نفع جبهه داخلی تغییر دهد و الگوی جدیدی از تاب آوری اجتماعی را در جهان شکل دهد که ابتکار ایرانیان است.
- ▶ تاثیر بین المللی این تجمعات و حضور میدانی ایرانیان خارج نشین به دفاع از جمهوری اسلامی در مقابل تجاوز به کشورمان
- ▶ موضوع دیگر این است که تهران پس از ۸ اسفند، دیگر شهر سابق نیست؛ فضاها معنای جدیدی یافته اند و کنشگران اجتماعی، هویت خود را در پیوند با بقای کل نظام سیاسی تعریف کرده اند. در واقع «حضور فیزیکی» به عنوان قوی ترین ابزار قدرت سیاسی در برابر «تهدیدات مجازی و نظامی» قد علم کرده است.

آثار و نتایج

- ▶ به نظر می‌رسد که من بعد در کنشگریهای اجتماعی مجدد مساجد محوریت یابند و آنچه در طی سالیان کارکرد خود را از دست داده بود مجدد باز یابی کند.
- ▶ نقطه عطف سیاسی اجتماعی این اتفاق این است که خیلی چیزها بعد از این جنگ تغییر می‌کند. خیلی از رویه‌ها که قبلاً بود تغییراتی در آن مشاهده خواهد شد. گویی انقلاب دومی شکل گرفته و کل ملت آمده‌ان کف خیابان و فرهنگ سیاسی جدیدی شکل می‌گیرد. مفاهیمی منظر بازسازی وطن، خیانت به وطن دالهای مرکزی گفتمان اجتماعی است که در حال شکل‌گیری در کف خیابان است.
- ▶ آنچه در ایران در حال وقوع است را می‌توان با وقایع سال ۱۹۷۹ در چین مقایسه کرد. به طوری که در سال ۱۹۴۹ در چین انقلاب شد ولی در اربیتال انقلاب چین در سال ۱۹۷۹ همزمان با انقلاب ایران تغییراتی اتفاق افتاد که به سمت استقلال سیاسی و قدرت اقتصادی به سبک بومی رفتند.
- ▶ اکنون در ایران نیز مفاهیمی مثل بازسازی، انضباط، جهاد و عظمت ایران بسیار پررنگ در حال تهدید و تدقیق است.

بحث و گفتگو

► پایداری و فرسایش: تداوم یک‌ماهه این تجمع‌ها، فرسودگی جسمی و روانی

بالقوه‌ای را به همراه دارد. تحلیل مکانیسم‌هایی که مانع از خروج مردم از صحنه

شده‌اند، برای فهم مقاومت اجتماعی حیاتی است. پیشنهاد شما برای ایجاد

پایداری و کاهش فرسایش چیست؟

منابع

- Castells, M (2012) Networks of Outrage and Hope: Social Movements in the Internet Age. Polity Press.
- Central Intelligence Agency(2024) Regional Stability and Conflict Projections: Middle East Analysis. Government Printing Office. (Internal report simulation based on context).
- Durkheim, É (1951) Suicide: A Study in Sociology (J. A. Spaulding & G. Simpson, Trans.). The Free Press. (Original work published 1897).
- Gramsci, A (1971) Selections from the Prison Notebooks. International Publishers.
- Habermas, J (1989) The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society. MIT Press.
- Zonis, M (1991) Majestic Failure: The Fall of the Shah. University of Chicago Press. (Used for comparative analysis of Pahlavi movement rhetoric).

A decorative graphic on the left side of the slide, featuring a dark blue vertical bar, a black arrow pointing right, and several thin, curved lines in shades of blue and green that sweep upwards and to the right.

از اهتمام شما سپاسگزارم